

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Haziran/June 2020, 5 (9): 135-166.

Kur'ân'da Benzer Âyetlerdeki Anlam Farklılıkları

Mahir Elcudi

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
University of Yıldırım Beyazıt Institute of Social Sciences Basic Islamic Sciences

Ankara, Turkey

maherelcudi@gmail.com

Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-1019-0314>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 18.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 20.06.2020

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/ June

Cilt / Volume: 5 Sayı / **Issue:** 9; **Sayfa / Pages:** 135-166.

Atıf / Cite as: Elcudi, Mahir. "Kur'ân'da Benzer Âyetlerdeki Anlam Farklılıkları".

Kalemname 5 / 9 (Haziran 2020): 135-166.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Kırıkkale University, Faculty of Islamic Sciences, Kırıkkale, Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kalemname>

ÖZ.

Kur'ân'ı okuyan bir kimse, aynen veya birbirine benzer âyetlerin tekrarlandığını görür ve bunun neden ve hikmetlerini merak eder. Bu, bazı batılı araştırmacıların ve İslam'a muhalif çevrelerin de sık sık gündeme getirdiği ve polemik konusu yaptıkları bir meseledir. Dolayısıyla bu sorun, değişik akademik çalışmaları hak eden bir konu olarak görülmektedir. Tefsir literatüründe benzer âyetler konusu, "Muteşâbihü'l-Kur'ân", "İ'câzü'l-Kur'ân" ve "Tekrar Meselesi" başlıkları altında ele alınmıştır. Tarih boyunca müfessirler, konu hakkında farklı yorumlar yapmışlardır. Bu bağlamda söz konusu âyetlerin anlamının tek olduğunu, muhataplara hatırlatmak için bunların farklı yerlerde tekrar edildiğini belirtenler olmuştur. Ancak ilgili âyetler, tefsir bilginleri tarafından Belağat, tarihsel ve metinsel bağlamlar yönüyle de ele alınmış, bu çerçevede mana açısından oldukça çeşitli ve açıklayıcı yorumlar yapılmıştır. İşte bu makalenin amacı, benzer âyetleri kendi aralarında tasnif etmek, bunlardaki anlam farklılıklarını ve gerekçelerini ortaya koymaktır. Çalışmada ayrıca benzer âyetlerdeki mana farklılıklarının, Türkçe bazı meallere yansıtılıp yansıtılmadığı konusu üzerinde de durulmuş ve gerekli yerlerde teklifler yapılmıştır. Ulûmu'l-Kur'ân alanında yazılmış kitaplar ve tefsirler bu araştırmada bizim temel başvuru kaynaklarımız olmuştur.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Farklılık, Benzer âyetler, Anlam, Hikmet, Bağlam, Tekrar.

The Difference in the Meaning of Similar Qur'anic Verses.

ABSTRACT

The person who reads the Qur'an realizes the fact that it contains some repeated verses with identical or near identical phrases and wonders the purpose and wisdom of all these repetitions. This is one of the issues that some western researchers and opponents of Islam frequently raise and make polemics. Therefore, this problem appears to be worthy of different academic studies. The issue of similar Qur'anic verses is discussed in the exegetical literature under the headings of *Mutashabih al Qur'an*, *I'jaz al Qur'an* or the issue of repetition. Throughout history, commentators have made different comments on the subject. In this context, some commentators hold the view that the meaning of the said verses is the same and are repeated in different places to remind the interlocutors. However, *Tafsir*

scholars also approach the relevant verses from the angle of *balaghat* (rhetoric) and within the historical and textual contexts, and furnish various and explanatory comments on their meaning. The aim of this paper is to classify similar Qur'anic verses and reveal the different meanings of them with justifications. In addition, the study tackles whether the difference in the meaning of the similar verses are reflected in some Turkish translations and makes some suggestions where necessary. Among our main references are the books written in the field of 'Ulûmu'l-Qur'an and Qur'an commentaries.

GİRİŞ

Tefsir literatüründe Kur'ân'da benzer âyetler konusunun "Muteşâbihu'l-Kur'ân" veya "Tekrar Meselesi" başlıkları altında ele alındığı görülmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın i'cazından bahsedilirken lafzı birbirine benzer bir kısım âyetlerin karşılaştırılmasının yapıldığına görüyoruz. Bazı yazarların Kur'ân'da "belağat" ve "i'caz" başlıkları altında konuyu ele aldıkları ve kitaplar telif ettikleri görülmektedir. Bu konuda kitap ve makale yazarlardan biri, Fâdıl Sâlih es-Sâmerrâî'dir. Yazar; "*Esi'letün Beyâniyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*", "*el-Lemesâtu'l-Beyâniyye*" ve "*Belâğatu'l-Kelime fi't-Ta'biri'l-Kur'âniyyi*" adlı eserlerinde tekrar görünen bazı âyetleri incelemiştir. Benzer şekilde Fadl Hasan Abbâs (1432-2011) da *Lemesâtun ve Letâif mine'l-İ'câzi'l-Beyâniyyi li'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinde bazı Arapça kurallar çerçevesinde Kur'ân'dan örnekler vererek birbirine benzer bir kısım âyetleri ele almıştır. Bu tür kitaplarda benzer âyetler, ya tefsir metoduna, yani âyetlerin Kur'ân'da yer aldığı sûrelere göre sınıflandırılmış ya da Arapça'nın belli kurallarına göre incelenmiştir. Bu konuda eser ortaya koyan yazarların tamamının Arap dilbilimcisi olması önemli bir ayrıntı olarak dikkat çekmektedir.

Benzer âyetlerdeki anlam farklılıklarını araştırmamızda esas aldığımız müfessirler şunlardır; Zemahşerî (ö. 1144/538), Râzî (ö. 1209/606), Beyzâvî (ö. 1286/691), Ebû Hayyân (ö. 1344/745), el-Bikâ'î (ö. 1480/885), Ebussuûd (ö. 1574/982), Şevkânî (ö. 1834/1249), el-Kâsimî (ö. 1914/1332), İbn Âşûr (ö. 1973/1392), Şa'râvî (ö. 1998/1419).

Nüzûl sırasına göre Kur'ân'ı tefsir eden Abdurrahmân Habenneke el-Meydânî'nin (ö. 2004/1425), Kur'ân'ı Kerîm'i düşünmek için yazdığı *Kavâidu't-Tedebburî'l-Emseli li-Kitâbi'llâhi Azze ve Celle* adlı eserinde bazı benzer âyetler hakkında açıklamalar yer almaktadır. Ayrıca

yukarıda zikredilen bilginlerin tefsirlerinden hareketle, bazı benzer âyetlerin anlaşılmasındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında araştırmamızda Kur'ân'daki tekrarlarla alakalı müstakil yazılmış eserlere de yer verilmiştir. Çalışmada elde ettiğimiz verilere göre; Kur'ân'da tekrar meselesini ilk ele alan ve inceleyen eser; İbn Kuteybe'nin (ö. 889/276) *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân* adlı eseridir. Bunun yanında konuyla ilgili tarih sırasıyla şu eserlerin kaleme alındığını görüyoruz: Mahmud b. Hamza el-Kirmânî'nin (ö. 1110/505) *el-Burhân fî Tevâhi Muteşâbih'l-Kur'ân limâ fihî mine'l-Hucceti ve'l-Beyân'ı* (Esrâru't-Tekrar fî'l-Kur'ân), Ahmet b. İbrahim el-Ğirnâtî'nin (ö. 1308/708) *Melâkut-Te'vîli'l-Kâti'i bi-Zevî'l-İlhâdi ve't-Ta'tîl fî Tevâhi'l-Muteşâbihi'l-Lafzi min Âyi't-Tenzîl'i*, Bedruddin b. Cemâa'nın (ö. 1333/733) *Keşfu'l-Me'ânî fî Muteşâbihi'l-Masânî'si*, Zekeriya el-Ensârî'nin (ö. 1520/850) *Fethu'r-Rahmân bi Keşfi mâ Yeltebisu fî'l-Kur'ân'ı*, eskiden Şam müftüsü olan Ebu'l-Hayr Efendi olarak da tanınan İbn 'Âbidîn lakabıyla meşhur olan Muhammed b. Ahmed'in (ö. 1925/1252) *et-Takrîru fî't-Tekrîr'i*, Abdüşşâfi Ahmet Ali eş-Şeyh'in *Zâhiratu't-Tekrar fî'l-Kur'âni'l-Kerîm'i*, Abdurrahmân eş-Şehrânî'nin *et-Tekrar Mazâhiruhu ve Esraruhu* adlı çalışması (yüksek lisans tezi), Yarzamân Mekîl'in, *et-Tekrâr fî'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Esrâruhu'l-Belağiyye* (doktora tezi) adlı çalışmasıdır.

Benzer âyetlere, İ'cazu'l-Kur'ân hakkında müstakil olarak yazılan kitaplarda, *et-Tekraru fî'l-Kur'ân* yani Kur'ân'da Tekrarlar başlığı altında da değinilmiştir. Mesela; Ebû Süleyman Hamed b. Muhammed el-Hattâbî'nin (ö. 988/388) *Beyânu İ'cazi'l-Kur'ân'ı*, bunun yanında Ebû Bekr el-Bakillânî'nin (ö. 1013/403) *İ'cazu'l-Kur'ân'ı*, Celaluddin es-Suyûtî'nin (ö. 1505/911) *Mu'teraku'l-Akrân fî İ'cazi'l-Kur'ân'ı* ve Mustafa Sadık er-Râfiî'nin (ö.1937/1356) *İ'cazu'l-Kur'ân'ı* bu çalışmalardan bazılarıdır.

Klasik tefsir usûlü (Ulûmu'l-Kur'ân) eserlerinde de benzer âyetler, "Tekrar" başlığı altında değerlendirilmiştir. Zerkeşî'nin (ö. 1344/745) *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân'ı* ve Suyûtî'nin (ö. 1505/911) *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserinde de konu ele alınmıştır. Bu eserlerden sonra da Ulûmu'l-Kur'ân adını taşıyan kitaplar bu iki eseri esas alarak ve bazı farklılıklarla benzer âyetler hakkında değerlendirmeler yapmışlardır.

Arapça lügat ve belağat kitaplarında eş anlamlı fiillerin asıl manasından bahsedilirken bazı benzer âyetler delil olarak gösterilmiştir. Ebû Hilâl el-'Askerî'nin (ö. 1004/395) *el-Furûku'l-Luğaviyye*, Ragıb el-İsfahânî'nin (ö.1108/502) *el-Mufredât fî Ğarîb'l-Kur'ân*, İbn

Manzûr'un (ö. 1311/711) *Lisânu'l-Arab* adlı eserlerinde de benzer âyetler hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmamızın temel yöntemi; Kur'ân'da geçen benzer âyetlerin tespit edilmesi ve farklı yönlerden karşılaştırılmasıdır. Âyetlerde birden fazla farklılık varsa sıra ile ayrı ayrı belirtilmiştir. Elde edilen bilgiler sistematik olarak değerlendirilmekle beraber zorlama olmadığı düşünülen görüş/görüşlere öncelik verilmiştir. Tefsir literatüründe belirtilen sebep/sebepleri değerlendirip Kur'ân'ın anlatımı, âyetin bağlamı ve taşıdığı anlama göre birden fazla görüş varsa tercih edilen görüş açıklanmaya çalışılmıştır.

Âyetler arasında farklılıkların açıklaması yapıldıktan sonra, ifadelerdeki değişik kullanım sebeplerinin benzer görünen âyete kattığı anlam farklılıkları açıklanmaya gayret edilmiştir. Metinde âyetlerin meali konusunda, Ali Özek ve bir grup akademisyen tarafından hazırlanan Türkçe meal esas alınmış, gerektiğinde farklı tercümeleme görme ve değerlendirme açısından aşağıdaki meallerle de karşılaştırmalar yapılmıştır:

- a. Kur'ân Yolu Meali; Diyanet İşleri Başkanlığı.
- b. Feyzül Furkan /Tefsirli Kur'ân-ı Kerîm Meali; Hasan Tahsin Feyizli.
- c. Kur'ân-ı Kerîm'in Yüce Meali; Süleyman Ateş.
- d. Kur'ân-ı Kerim Meali; Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin.

A) Kur'ân'da Benzer Âyetlerin Yer Almasının Sebep ve Hikmetleri

Kur'an'ı tefsir yöntemlerinden biri, Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmektir. Bu yöntemde Kur'an'ın her bir âyetini; önce âyet çerçevesinde veya bütünlüğünde, ikinci aşamada âyeti siyak-sibak dediğimiz geçtiği mana bağlamında, üçüncü aşamada sûre bütünlüğü bağlamında ve son aşamada Kur'an'ın bütünlüğünde olmak üzere dört aşamada da doğru anlamak gerekmektedir. Her Kur'ân âyetini daima bu dört aşama göz önünde bulundurularak anlama ve tefsir faaliyeti yapılmalıdır. Çünkü Kur'an, muhtevası itibarıyla bir bütünlüğe sahiptir.¹ Burada benzer âyetlerin geçtiği yerlerle ilgili olarak yukarıda söylenen aşamalar dikkate alınarak sebep ve hikmetler irdelenecektir.

¹ Habenneke, Abdurrahmân. *Kavâidu't-Tedebburi'l-Emseli li-Kitâbâhî'll Azze ve Celle*, 2 Cilt. 4. Baskı, Dimaşk, Dâru'l-Kalem/Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye, (2009), s.13.

a. 1.Bilginin Te'kîdi (Te'yâdi)

Te'kîd ifadesi, Kelime veya cümleyi lafız yahut manaca pekiştiren sözel öğeler için kullanılır. Lügatta “güçlendirmek, sağlam hale getirmek” anlamındaki وَكَّدَ kökünden türeyen te'kîd “sağlamlaştırmak, pekiştirmek” manalarına gelmektedir.² Bir kelime veya ifadenin pekiştirmeli şekilde anlatımı, Arap dili ve belâğatının köklü üslûplarındandır. Te'kîd üslûbu lafız te'kîdi ve mana te'kîdi şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. *Lafız te'kîdi*, lafzın kendisinin veya eş anlamlısının tekrar edilmesi suretiyle gerçekleşir. *Mana te'kîdi* ise bir anlamın, farklı ifadeler kullanılarak dile getirilmesidir.³

Mesela; “كَأَلَّا سَوَفَتَّ تَعْلَمُونَ • ثُمَّ كَلَّا سَوَفَتَّ تَعْلَمُونَ”⁴ “وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ”⁵ Arapça'da bu tür ifadeler lafız te'kîdidir.⁶ Benzer âyetler açısından örnek verecek olursak;

A) Firavun'un ileri gelen adamları ile ilgili aşağıdaki üç âyette birbirinden ayrı tabirler kullanılmıştır.

كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“(Onların yolu) Firavun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer. Onlar bizim âyetlerimizi yalanladılar, Allah da kendilerini günahları yüzünden yakalayiverdi. Allah'ın cezası çok şiddetlidir”.⁷

كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“(Bunların gidişatı) tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişatı gibidir. (Onlar da) Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de Allah onları günahları sebebiyle yakalamıştı. Allah güçlüdür. O'nun cezası şiddetlidir”.⁸

كَذَّابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَا هُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَعْرَفْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلَّ كَاثِرٍ ظَالِمِينَ

“(Evet bunların durumu), Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumuna benzer. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günahlarından ötürü helâk etmiştik ve Firavun ailesini (denizde) boğmuştuk. Hepsi de zalimler idiler”.⁹

² İsfahânî, Râgıb. *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk: Safvan Adnan ed-Dâvûdî. 1 Cilt. 1. Baskı. Dimaşk. Dâru'l-Kalem/Beyrut. ed-Dâru's-Şamiyye, (1992), s. 882.

³ Bûtî, M. Sa'id Ramazan. *Min Revâ'i'l-Kur'ân*, 1 Cilt. Baskısız, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle. (1999), s.117.

⁴ Vakı'a 56/10.

⁵ Tekâsür 102/3-4.

⁶ Taberî, İbn Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsiri'l-Kur'ân*. Thk: Ahmet Şakir. 24 Cilt.1. Baskı. Beyrut. Muessesetu'r-Risâle, (2000), 24/581.

⁷ Âl-i İmrân 3/11.

⁸ Enfâl 8/52.

⁹ Enfâl 8/54.

1. Âl-i İmrân sûresinin 11. ve Enfâl sûresinin 54. âyetlerinde كَفَرُوا denilirken, Enfâl sûresinin 52. âyetinde كَفَرُوا denilmiştir.

2. Âl-i İmrân sûresinde بَيِّنَاتِنَا ifadesi yer alırken, Enfâl sûresinin 52. âyetinde بَيِّنَاتِ اللَّهِ ve 54. âyette بَيِّنَاتِ رَبِّهِمْ ifadesi yer almaktadır.

3. Âl-i İmrân sûresinde نَّ/ harfi geçmezken Enfâl sûresinin 52. âyetinde geçmekte, 54. âyetin sonu, diğer âyetlere göre farklı bir şekilde sonlandırılmıştır. Bu farklılıkların sebebi araştırıldığında, tefsir kitaplarında birkaç izaha rastlanılır.

1. İnançsızların Yüce Allah'ı inkâr etmeleri sebebiyle âyette كَفَرُوا "inkâr etmişlerdi" ifadesi kullanılmıştır. كَذَّبُوا "Yalanladılar" ifadesi ise Peygamber'in davası ve Allah'ın âyetlerini yalanlamaları sebebiyle tercih edilmiştir.¹⁰ Başka bir görüşe göre; Allah'tan gelen delilleri ve Peygamber'in söylediklerini inkâr ettikleri için كَفَرُوا "inkâr etmişlerdi" ifadesi kullanılmaktadır. Onlar Allah'ın ihsan ve nimetlerine nankörlük edip şükretmedikleri için كَذَّبُوا ifadesi gelmiştir. Öbür taraftan Yüce Allah'ı ve O'ndan gelen delilleri inkâr etmelerinin büyük günah olması sebebiyle, cezalandırılmaları "Allah'ın yakalaması" şeklinde ifade edilmiştir. Diğer yerlerde ise, Allah'ın gönderdiği Peygamberleri yalanlayıp O'nun nimetlerini inkâr ettikleri için, dünyadaki cezaları helak ve boğulma azabı şeklinde olmuştur.¹¹

2. Âl-i İmrân sûresinde mütekellim zamirinin birleşmesiyle بَيِّنَاتِنَا "âyetlerimiz" şeklinde gelmiştir. Enfâl sûresinin 52. âyetinde ise كَفَرُوا بِبَيِّنَاتِ اللَّهِ "Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi" ifadesinde inkâr işi, Allah'ın zatına, sıfatlarına ve birliğine yönelik olduğundan dolayı *lafzatullah* kullanılmıştır. Diğer taraftan Enfâl sûresinin 54. âyetinde *Rab* kelimesi geçmektedir. Bu kelimenin Arapça'da terbiye eden ve nimet veren manasında kullanılması nedeniyle *Rab* olana şükredilmesi gerekmektedir. Nimet verene karşılık olarak; yalanlama, nankörlük etme, nimeti değiştirme, çirkin ve iğrenç işleri yapmamaları için "*Rab*" kelimesi tercih edilmiştir.¹²

¹⁰ Kirmânî, Mahmud b. Hamze. *Esrâru't-Tekrâr fil-Kur'ân*. Thk: Abdulkadir Ahmet 'Ata. 1 Cilt. Baskısız. Kahire. Dâru'l-Fadîle, (tarihsiz), s.132.

¹¹ Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gaybet-Tefsîru'l-Kebîr*. 32 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, (2000), 15/496; İbn Âşûr, Muhammad Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Baskısız, Tûnus, ed-Dâru't-Tûnusiyye lî'n-Neşr. (1984), (1984), 10/43.

¹² Sâmerrâî, Fâdîl Sâlih. *Es'iletün Beyaniyye fi'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 2 Cilt.1. Baskı. Şârika. Mektebetu's-Sahabe/Kahire. Mektebetu't-Tabî'in, (2008), 1/81.

3. Enfâl sûresinde te'kîd edici *لَئِنْ* harfi gelmiştir. Allah'ın varlığı ve delilleri inkâr edildiği için müşriklere gelen tehditte mübalağa ve uyarı vardır. Dolayısıyla hem te'kîd edici *لَئِنْ* harfi hem de *قَوِيٌّ* "güçlü" ibaresi, ifadeyi güçlendirmektedir.¹³

Aynı şekilde her âyetin başında "Firaun hanedanının ve onlardan öncekilerin tuttuğu yola benzer" ifadesi geçtiği ve yaptıklarının cezasını çekecekleri için, âyetler üç kez benzer şekilde gelerek söylenen anlam vurgulanmaktadır.

B) Aşağıda yer verdiğimiz münafıkları eleştirip onları bir nev'i tehdit eden iki âyet Tevbe sûresinin farklı yerlerinde geçmektedir.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ

"Ey Muhammed!) Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah bunlarla, ancak dünya hayatında onların azaplarını çoğaltmayı ve onların kâfir olarak canlarının çıkmasını istiyor".¹⁴

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ

"Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Çünkü Allah, bunlarla ancak dünyada onların azaplarını çoğaltmayı ve onların kâfir olarak canlarının güçlülükle çıkmasını istiyor"¹⁵

Âyetler arasındaki farklılıklar şu şekildedir;

1. 55. âyet *فَلَا* ile başlarken, 85. âyet ise *وَلَا* ile başlamaktadır.

2. 55. âyette *فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ* ifadesindeki *لَا* edatı tekrar edilirken, diğer âyette edilmemektedir.

3. 55. âyette *لِيُعَذِّبَهُمْ* şeklinde bir ifade geçerken, diğer âyette *أَنْ يُعَذِّبَهُمْ* şeklinde geçmektedir.

4. 55. âyette *الْحَيَاةِ* ifadesi *الدُّنْيَا* ifadesiyle beraber kullanılırken, diğerinde kullanılmamaktadır.

Bu farklılıkların sebep ve hikmetleri incelendiğinde;

a) Elli beşinci âyetteki *فَلَا* ifadesi bir önceki cümleye bağlıdır. Önceki âyette geçen *وَلَا* *يُنْفِقُونَ* ifadesinde münafıkların mallarından hiç sadaka vermeyip bundan nefret ettikleri tasvir edilmiştir. Münafıklara verilen bu malın mü'minleri imrendirmemesi için âyetteki cümleler birbirine o kadar bağlıdır ki; bunu ifade için *فَ* (sebeb bildiren fa) bağlaç harfi kullanılmıştır. 85. âyete bakıldığında ise bir önceki âyette sadaka meselesi ele alınmış

¹³ İbn Âşûr 10/43-44.

¹⁴ Tevbe 9/55.

¹⁵ Tevbe 9/85.

olduğundan ve âyetlerin arasında sebep-sonuç ilişkisi olmadığı için و bağlaç harfi tercih edilmiştir.¹⁶ Bu şekilde âyet, mal ya da çocuğu olan veya her ikisine birden sahip olan münafıkları kapsayarak, Peygamber ve mü'minlere hitaben, münafıkların dünyada gıpta ile bakılan ve imrenilen bu durumlarına aslında imrenilmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır.¹⁷

b) Arapça'da bazı kalıplar olumsuzluk için kullanılır. Bu kalıplardan biri de ...و...و kalıbıdır. Bu tür olumsuzluk bildiren ifadelerde, ilk önce derece açısından yüksek olmayan şey, sonra da derecesi daha yüksek olan şey söylenir. Bu kullanım Türkçe'de (... değil ... bile) ya da (ne ... ne ...) şeklindedir. Mesela; "O müdürüne değil, Bakan'ın konuşmasına bile aldırıyor" cümlesinde rütbe ve derecesi hafif olandan başlayıp daha yüksek bir dereceye gidilmiştir.

Âyette aynı şekilde münafıkların gözünde çocuklar, mallardan daha önemli bir mevki ve değere sahip oldukları için, âyet bu değer sıralamasına münafıkların bakış açısı ile işaret etmiştir. Fakat Hz. Peygamber'in nazarında her ikisi (mal/çocuk) aynı rütbededir. Münafıklar çocuk ve mallarıyla kibirlenip böbürlendikleri için âyet, Hz. Peygamber ve sonraki bütün iman edenlere hitaben, münafıkların sadece malları değil, çocuklarının bile Müslümanları imrendirmemesi gerektirdiğini hatırlatmaktadır. Seksen beşinci âyette ise bu kalıba yer verilmemiştir.¹⁸

c) Elli beşinci âyette و harfinin tekrar edilmesinde emri pekiştirme ve te'kid anlamı bulunmaktadır. Ayrıca الیَعْنَهُمْ ifadesindeki lam harfi, hem vurgulamak hem de sebep ve sonuç arasındaki bağı kurmak için kullanılmıştır. 85. âyette ise و harfi tekrar edilmediği için sadece sebebiyet gösteren هُتُّ harfi kullanılmıştır.¹⁹

d) Seksen beşinci âyette te'kid edici edatlar bulunmadığı için, الدُّنْيَا sıfatsız olarak zikredilmiştir. 55. âyette ise emir fiiline te'yîd edici edatlar geldiğinden sıfat ve mevsufa yer verilerek الْحَيَاةِ الدُّنْيَا şeklinde zikredilmiştir.²⁰

2. Aynı Konunun Farklı Açılardan İfade Edilmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı kelimelerin farklı anlamlara gelebilecek şekilde zikredildiği görülmektedir. İfadeler bazen fiil cümlesi olarak, bazen de isim cümlesi olarak geçmektedir.

¹⁶ Râzî 16/117.

¹⁷ Şa' râvî, Muhammed Mutevellî. *Tefsîru'ş-Şa' râvî/Havâtır*. 19 Cilt. Baskısız. Kahire. Matbaatu Ahbâri'l-Yevm, (tarihsiz), 9/5399.

¹⁸ Râzî 16/117.

¹⁹ Ğirnâfî, Ahmet b. İbrahim. *Melâkut-Te'vîlî'l-Kâti'i bi-Zevî'l-İlhâdi ve't-Ta'til fi Tevcîhi'l-Muteşâbihî'l-Lafziyyi min Âyi't-Tenzil*. 2 Cilt. Baskısız, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. (tarihsiz), 1/232.

²⁰ Ğirnâfî 1/232.

Fiil, bazen bilinen bir harf-i cer ile, bazen de farklı bir harf-i cer ile kullanılmaktadır. Bunun geniş açıklaması ve anlam bakımından etkisi benzer âyetler karşılaştırılırken yapılacaktır.

Ahiretle alakalı aşağıdaki iki âyet incelendiğinde; son ifadelerinde farklı fiil kullanıldığı görülür. Âl-i İmrân sûresinin 88. âyeti hesap günü bağlamında *وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ* "onlara bakılmaz" ifadesiyle sona ererken, Bakara sûresinin 86. âyeti *وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ* "yardım edilmezler" ifadesiyle son bulmaktadır.

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

"İşte onlar, ahirete karşılık dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden ne azapları hafifletilecek ne de kendilerine yardım edilecektir".²¹

*أُولَئِكَ جَزَاؤُهُمْ أَنْ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ * خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ*

"İşte onların cezası, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanlığın lânetine uğramalarıdır. Bu lânete ebedî gömülüp gidecekler. Onların azapları hafifletilmez; yüzlerine de bakılmaz".²²

Bakara sûresinin 86. âyeti öncesindeki âyetlerde öldürmek, savaşmak ve esir almaktan bahsedilmiştir. Bu ruh haletinde bulunan insan, kendini kurtarmak, zafere ulaşmak veya bir vesile ile muzaffer olmak için başkasının yardımını ister. Bu durumda olanların ahirette bir yardımcı bulamayacaklarını ifade etmek için *وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ* "kendilerine yardım edilmeyecektir" ifadesi uygun düşmüştür. Diğer âyette ise, Yüce Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetinin onların üzerine olacağı söylenmiştir. *Lanet* kelimesinin anlamı, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmak ve kovulmaktır. Mel'un kişi Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı için, kendisine bakılmayacaktır.²³ Bu yüzden *وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ* "yüzlerine bakılmaz" ifadesinin tercihi daha uygun düşmüştür. Arapça'da *يُنظَرُونَ* fiili, bekletmek, ertelemek, bakmak veya merhamet beklemek manalarına gelmektedir.²⁴ Buradaki kişiler, Allah'ın rahmetinden kovulup uzaklaştırıldıkları için, kelimeye "bakmak" manası verilmesi uygundur.

i. 3. Bağlamın Gerektirmesi (Konu Bütünlüğü Açısından)

ii. 3.1. Umum-Husus

"Umum" ifadesi, terim olarak, *kapsamına giren bütün fertleri herhangi bir ayırım ve özel anlatım olmaksızın içine almak* manasındadır. Bir lafzın umumi oluşu o dilin kaidelerince belirlendiği için Kur'an veya hadis lafızlarının *umumilik* ifade etmesi de Arapça'nın

²¹ Bakara 2/86.

²² Âl-i İmrân 3/78-88.

²³ Sâmerî 1/14.

²⁴ İsfahânî, s. 812.

morfolojik ve gramatik yapısı ile yakından ilgilidir. Buna göre, başında *kul* (her) ve *cemî'* (bütün) bulunan kelimeler veya cins ifade eden lââm-ı ta'rif bulunan lafızlar, cins isimler, izafetle mârife olan tekiller, sorular, ism-i mevsuller, şart isimleri, olumsuz cümledeki belirsiz (nekire) kelimeler, *umumilik* ifade etmektedir. Umumi lafzın kullanılış itibariyle içine aldığı fertlerden bir kısmının dışarıda tutulması yani şumûlünün daraltılmasına *tahsis* denilmektedir.²⁵

Bu konuya bağlı benzer âyetler açısından örnek verecek olursak aşağıda verdiğimiz Meryem ve Âl-i İmrân sûrelerinde geçen âyetler de ilgi çekicidir. Burada Hz. Zekeriya ve Hz. Meryem'in, çocuk sahibi olmalarına hayret ettikleri belirtilmektedir. Her ikisi de erkek çocuk müjdesiyle karşılaştıklarında Hz. Zekeriya için *غُلَامٌ* erkek çocuk ifadesi, Hz. Meryem için ise *وَلَدٌ* çocuk ifadesi kullanılmıştır. Malum olduğu üzere, "çocuk" kelimesi hem erkek hem de kız çocuğunu kapsamaktadır.²⁶ Meryem sûresindeki âyette Hz. İsâ'nın kıssası anlatılırken *غُلَامٌ* erkek çocuk ifadesi kullanılmıştır. Âyetler şöyledir;

قَالَ رَبِّ اُنِّىْ يَكُوْنُ لىْ غُلَامٌ وَقَدْ بَلَغَنِى الْكِبَرُ وَاْمْرَاتىْ عَاقِرٌ قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ

"Zekeriyya: Rabbim! dedi, bana ihtiyarlık gelip çattığına, üstelik karım da kısır olduğuna göre benim nasıl oğlum olabilir? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir; Allah dilediğini yapar".²⁷

قَالَتْ رَبِّ اُنِّىْ يَكُوْنُ لىْ وَلَدٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنى بَشْرٌ قَالَ كَذٰلِكَ اَللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ ...

"Meryem: Rabbim! dedi, bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah şöyle buyurdu: İşte böyledir, Allah dilediğini yaratır...".²⁸

قَالَتْ اُنِّىْ يَكُوْنُ لىْ غُلَامٌ وَّلَمْ يَمْسَسْنى بَشْرٌ وَّلَمْ اَكْ بَغِيًّا

"Meryem: Bana bir insan eli değmediği, iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir? Dedi".²⁹

Hız.Yahya ve Hz. İsâ ile ilgili olan yukarıda üç âyetin arasındaki farklılıklar şu şekilde özetlenebilir:

1. Âl-i İmrân sûresinin 40. ve Meryem sûresinin 20. âyetindeki *غُلَامٌ* kelimesi erkek çocuk manasında kullanılmıştır. Âl-i İmrân sûresinin 47. âyetinde Hz. İsâ hakkında *وَلَدٌ* çocuk kelimesi geçmektedir.

²⁵ <https://islamansiklopedisi.org.tr/âm>.

²⁶ İsfahânî, s.883.

²⁷ Âl-i İmrân 3/40.

²⁸ Âl-i İmrân 3/47.

²⁹ Meryem 19/20.

2. Hz. Zekeriya için *كَذَلِكَ اللَّهُ يُفَعِّلُ مَا يَشَاءُ* "Allah dilediğini yapar" ifadesi, Hz. Meryem için *كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ* "Allah dilediğini yaratır" ifadesi kullanılmıştır. İhtilafların nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Hz. Zekeriya'ya çocuk müjdesi şöyle aktarılmaktadır; "... Allah sana, kendisinden gelen bir Kelime'yi tasdik edici, efendi, iffetli ve salihlerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler".³⁰ Aslında Hz. Zekeriya erkek çocuk isteyerek "... benden sonra bir vekil olarak ver"³¹ diye dua etmiştir. Hz. Zekeriya'nın gelecek çocuğuna Yahya isminin verilmesi ve erkek çocuk olmasına önem verildiği için, "şaşıрма sözünde" oğul (erkek çocuk) lafzı tercih edilmiştir. Âl-i İmrâm sûresinde Hz. Meryem'le alâkalı âyetlere bakıldığında; O'na (Meryem) "Allah sana kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa'dır..."³² denilmiştir. Âyette geçen *Kelime* ibaresi, gelecek çocuğun kendi isminden daha çok, Allah'ın bir kelimesi olması kayda değerdir. Burada "*kelime*" ibaresi genel ve umumi bir ifadedir. Cümlenin akışı, umum ifade ettiği için hem erkek hem de kız çocuğunu kapsayıcı ifade olan *وَلَدٌ* "çocuk" tercih edilmiştir.³³

Özetle bağlama göre hususi ifade gerektiren yerde hususi ifade kullanılırken, umumi ifadelerin altına hususi ifadeler de girdiği için bağlama göre, gerektiğinde umumi bir ifade seçilmiştir.

b) Aynı sûrede Hz. Zekeriya ile ilgili *كَذَلِكَ اللَّهُ يُفَعِّلُ مَا يَشَاءُ* (Allah dilediğini yapar) ve Hz. Meryem ile ilgili ise *كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ* "Allah dilediğini yaratır" ifadesi bulunmaktadır. Hz. Meryem bağlamında *yaratır* fiili geçerken Hz. Zekeriya ile ilgili *yapar* ifadesi geçmektedir. Bunun sebebi, var olan bir anne ve babadan çocuğun doğması sıradan bir olay olduğu halde, babasız olarak bir kadından çocuk olması, diğerine göre sıradan bir olay değildir. Bu nedenle Hz. Zekeriya'ya gelen müjdede genel anlam taşıyan *yapar* fiili kullanılırken, Hz. Meryem'e gelen müjdede yoktan var etme anlamında *yaratır* fiili kullanılmıştır.³⁴

Âyetlerin Türkçe çevirilerine bakıldığında; doğru bir tercih olarak Âl-i İmrân sûresinin 40. âyetinde *عَلَّامٌ* oğul şeklinde çevrilirken 47. âyetinde *وَلَدٌ* sözcüğü çocuk şeklinde çevrilmiştir.³⁵ Oysa bazı meallerde Meryem sûresindeki *عَلَّامٌ* kelimesi, erkek çocuk/oğul şeklinde çevrilmesi gerekirken sadece çocuk şeklinde çevrilmiştir. Hâlbuki burada bağlama

³⁰ Ali- İmrâm 3/39.

³¹ Meryem 19/5.

³² Âl-i İmrân 3/45.

³³ Sâmerâî 1/31.

³⁴ Bikâ'î, İbrahim. *Nazmu'd-Durer fi Tenâsubi'l-Ayâti ve's-Suver*, 22 Cilt. Baskısız, Kahire, Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî. (1984), 5/174.

³⁵ Ateş ve Feyizli'nin meallerinde "oğul" şeklinde çevrilirken, Karaman ve Altuntaş'ın meallerinde "çocuk" şeklinde çevrilmiştir.

uygun olarak âyette geçen عَلَمٌ kelimesinin erkek çocuk ya da oğul şeklinde tercüme edilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

iii. 3.2. Mutlak-Mukayyed

Mutlak ve Mukayyed ifadeleri, Kur'ân ve hadis metinlerinin açıklamasında ve fıkıh usûlünde geliştirilen metot için önemlidir. Mutlak-Mukayyed terimleri lafzın delaletinin; vasıf, şart, zaman, mekân gibi kayıtlarla sınırlandırılmış olup olmadığını belirten bir kavram çiftidir. *Mutlak* için “gayr-i muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve herhangi bir sıfatla kayıtlanmış olmayan lafız”, *mukayyed* için de “gayri muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve herhangi bir sıfatla kayıtlanmış olan lafız” olarak bir tanım yapılabilir. Mesela “adam, kitap, öğrenci” kelimeleri *mutlak* iken bunlara “imanlı adam, dürüst adamlar, kıymetli kitap, el yazması kitaplar, terbiyeli öğrenci, çalışkan öğrenciler” şeklinde bazı kayıtlar konduğunda *mukayyed* olur. Gerek mutlak gerekse mukayyet için yapılan bazı tanımlarda mahiyete delalet etme unsuruna ağırlık verilmiştir.³⁶

a. Lafzın delaleti açısından kayıtlanmış lafız örneği

Kur'ân-ı Kerîm'de rızık ile ilgili âyetler bir kaç sûrede tekrar edilmektedir. Âyetlerin ifadeleri birbirlerine benzemekle beraber bazı farklılıkları vardır.

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ...

“Allah dilediğine rızıkını bollaştırır da daraltır da ...”³⁷

... وَيَكُنَّ اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ ...

“... Demek ki, Allah rızıkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az...”³⁸

اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ...

“Allah rızıkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar ...”³⁹

Bir kısım âyetlerde mutlak olarak يَشَاءُ وَيَقْدِرُ şeklinde ifade edilirken, iki yerde de mukayyed olarak يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ile يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ şeklinde ibareleriyle geçmektedir. Bu kullanımın sebebine bakıldığında;

a) Bağlam açısından; uyarı genel olunca veya kâfirlerden bahsedince يَشَاءُ وَيَقْدِرُ şeklinde geçmektedir.

b) İman edenlerden bahsederken يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ şeklinde geçmektedir.

³⁶ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mutlak>.

³⁷ Ra'd 13/26 aynı ifade, يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ifadesi İsrâ 17/30, Rûm30/37, Sebe' 34/36, Zümer 39/52. ve Şûrâ 43/12 sûrelerinde bulunmaktadır.

³⁸ Kasas 28/82.

³⁹ Ankabût 29/62 aynı ifade, يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ ifadesi Sebe' sûresinin 39. âyetinde geçmektedir.

Bu ifadelerin arasındaki anlam farklılıklarına bakıldığında;

Âyetlerde geçen وَيُقَدِّرُ وَيَشَاءُ ifadelerinin Kur'ân'daki yerleri takip edildiğinde, bir kaç sûrede geçtikleri görülmektedir. *اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُقَدِّرُ* "Allah dilediğine rızıkını bollıştırır da daraltır da" ifadeleri öncesinde Ra'd sûresinde "Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar, Allah'ın riâyet edilmesini emrettiği şeyleri (akrabalık bağlarını) terk edenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir ve kötü yurt (cehennem) onlarındır"⁴⁰ âyeti geçmektedir. Görüldüğü gibi, söz konusu âyet inkârcılardan bahsetmektedir. Onlar, kulluk açısından, Allah'a nispet edilmedikleri için, *لِمَنْ يَشَاءُ وَيُقَدِّرُ* ifadesi kayıtsız olarak gelmiştir.

Ankebût sûresinin 62. âyetinde ise *لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيُقَدِّرُ لَهُ* "Allah rızıkını kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar" ifadesinin bağlamına bakıldığında, mü'minlerden bahsettiği görülmektedir. Bu âyetin bağlamı şöyledir: "İman edip güzel işler yapanları, (evet) muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. (Böyle iyi) işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!"⁴¹ İman edenler Allah'a nispet edildikleri için hem *مِنْ عِبَادِهِ* "kullarından" ifadesi, hem de *لَهُ* "onun için" ifadesi kullanılmaktadır. Söz konusu âyette, "rızıkını daraltılması" ifadesinin mü'min kullar için olacağına işaret vardır. Yüce Allah, hikmeti gereği sadık kuluna az veya çok rızık verebilir. Bu sebeple âyetlerdeki *لَهُ* "onun için" kaydı âyetin mana bağlamına uygun olarak gelmiştir.⁴²

Müfessirlerin çoğuna göre, Karun, Tevrat'a iman edenlerden olduğu halde sonradan Hz. Mûsâ'ya karşı çıkmıştır.⁴³ Bu durum âyette şöyle ifade edilmiştir: "Karun, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti".⁴⁴ Taberî, "Karun'un önceleri Tevrat'ı güzel okuduğu, sonraları ise nifaka düştüğüne dair bir görüş nakleder."⁴⁵ Kur'ân'da *مِنْ عِبَادِهِ* ifadesi geçtiği için Karun'un, Allah'a iman edenlerden biri olduğu nakledilmektedir. Allah ona nasıl bol rızık verdiğini şöyle tasvir eder; "... Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı ...".⁴⁶ Bu rızık onu aldattığından Karun hakkında *مِنْ عِبَادِهِ*

⁴⁰ Ra'd 13/25.

⁴¹ Ankabût 29/58.

⁴² Ğirnâti 2/281, İbn Âşûr 22/219.

⁴³ Bkz; Beyzâvî, Nâsiruddin. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Thk: Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşî. 5 Cilt. 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, (1997), 4/185; İbn Ebi Hâtim, Abdurrahmân b. İdris. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk: Es'ad Muhammed et-Tayyip. 10 Cilt. 3. Baskı, Suudi Arabistan, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, (1998), 9/3005; Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl*. 4 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, (1987), 3/429-430; İbn Atiyye, Abdulhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*. Thk: Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. 6 Cilt. 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. (2001), 4/298.

⁴⁴ Kasas 28/76.

⁴⁵ Taberî 19/616.

⁴⁶ Kasas 28/76.

ifadesinden sonra لَ "onun için" ifadesinin kullanılmadığı hususunu tespit etmek mümkündür. Dolayısıyla bu tür âyetlerin mutlak ve mukayyet şeklinde geldiği anlaşılmaktadır.

Âyetlerin Türkçe meali irdelenecek olursa, "يَشَاءُ وَيَقْدِرُ" ve "لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ" ifadeleri metne bağlı kalınarak uygun tercüme edilirken, "اللَّهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ" ifadesinde bulunan لَ ifadesinin anlamı ve tercümesi verilmemiştir. Dolayısıyla tercümede لَ "onun için"⁴⁷ ifadesinin yer alması gerektiğini söylemek mümkündür.

3.3. İcmâl –Tafsîl

İcmâl masdarından türetilen *mücmel* kelimesi sözlükte "ayrıntısı çıkarılmamış hesap, tafsilâtli olarak açıklanmamış söz, müphem, kapalı" gibi anlamlara gelir. Fıkıh usûlünde nasların yorumuyla ilgili kurallar belirlenirken, lafız değişik açılardan ayırımı tâbi tutulur.⁴⁸ *Tafsîlde* bilgi ayrıntılı iken, *icmâlde* ayrıntılı bilgiye girilmez. *Mufassal* ise, ayrıntılara girilerek geniş biçimde anlatılan bilginin, detaylı anlatımı yapılıır. Kur'ân'daki bazı ifadeler ayrıntılı gelirken, bazısında ayrıntılara girilmez.

Yûnus ve Sebe' sûrelerinde birbirine benzeyen iki âyet bulunmaktadır.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'ân'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak (ve gizli) kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki apaçık kitapta (levh-i mahfuzda) bulunmasın".⁴⁹

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي أَنتَأْتِيكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

"İnkârcılar: Kıyamet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır (yazılıdır)".⁵⁰

Yûnus ve Sebe' sûrelerinde yukarıda zikredilen âyetlerin arasındaki farklılıklar şöyledir;

⁴⁷ Diğer meallerde de "له" ifadesinin tercümesi yer almadığı görülmektedir.

⁴⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mucmel>.

⁴⁹ Yûnus 10/61.

⁵⁰ Sebe' 34/3.

1. Sebe' sûresinde *وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ* şeklinde geçerken Yûnus sûresinde ise *لَا يَعْزُبُ عَنْهُ* şeklinde geçmektedir.

2. Sebe' sûresinde *مُنْقَالٌ* kelimesiyle beraber *مِنْ* harfi i ceri yer almazken Yûnus sûresinde yer almaktadır.

3. Sebe' sûresinde *الْأَرْضِ* kelimesi *takdim* edilirken Yûnus sûresinde *te'hir* edilmiştir. Ayrıca Yûnus sûresinde *السَّمَاوَاتِ* kelimesi çoğul halde kullanılırken, Sebe' sûresinde hem tekil hem çoğul anlamında kullanılan *السَّمَاءِ* kelimesi ile *te'hir* edilmektedir.

Anlam bakımından farklılıkların izahını yapabilmek için âyetleri ayrı ayrı olarak değerlendirmek istiyoruz.

Yûnus sûresindeki âyet incelendiğinde; baş tarafında " *Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur'ân'dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız, o işe daldığımız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir*" ifadesi gelmekte olup Allah'ın ilminin bütün varlıkları kapsayıcı olduğu gösterilmiştir. Bu bilgiye göre; âyetteki *şumûl, tafsîl ve istiğrâk* ifade eden tabirler aranılacaktır. Âyetteki kelime kullanımlarının izahı yapıldığında;

a) Âyet, *وَمَا تَكُونُ* ifadesiyle başlamış olduğundan, *مَا* olumsuzluk harfi ile *وَمَا* ifadesiyle devam etmiştir. Dolayısıyla şimdiki zamanın olumsuzluğunu ifade eden *مَا* edatı ile kullanılmıştır. Başka bir ifade ile *مَا* harfi âyetin başında ve akışa uygun bir şekilde kullanılmıştır. Âyetin başında ise *عَنْ رَبِّكَ* *Rabbinden* kelimesi geçmediği için, âyetin ortasında *عَنْ رَبِّكَ* ifadesi açık bir şekilde getirilmiştir.⁵¹

b) Âyette, Allah'ın ilminin kapsamlı oluşuna işaretle şumûl ve istiğrâk ifade eden *مِنْ* harfi *مُنْقَالٌ* kelimesiyle birlikte gelmiştir. Aynı şekilde cinsini nefy eden *لَا* harfinden sonra *أَصْغَرَ* kelimesi mansup olarak cinsin bütün öğelerini kapsayacak şekilde olumsuz bir mana ifade etmektedir.⁵²

c) Âyetin baş tarafında kullar, hangi durumda bulunurlarsa bulunsunlar, Yüce Allah'ın onların bütün durumlarını bildiği belirtilmektedir. Bu bağlamda *الْأَرْضِ* kelimesi *takdim* edilirken *السَّمَاءِ* kelimesi *te'hir* edilmiştir. Âyetin konusu şumûl ve kapsamlılık ifade ettiği için, insanın üstünde bulunan çatı veya gök/gökler manasına gelen *السَّمَاءِ* kelimesi tercih edilmiştir.⁵³ Oysa *السَّمَاوَاتِ* kelimesi ile sadece çoğula delalet edilir.⁵⁴ Bunun için âyette *السَّمَاءِ* kelimesi kullanılmıştır.

⁵¹ <https://www.youtube.com/watch?v=h0jW73B6fzE>.

⁵² Çirnâti 1/247.

⁵³ İbn Âşûr 11/214, Râzî 17/274.

Sebe' sûresindeki âyete gelince; bunun kıyâmet gününden bahsettiği görülmektedir.

Bu noktadan hareketle;

a) Âyette لَا يَغْرُبُ gizli kalmaz ifadesiyle hem geniş zamanı hem de gelecek zamanı ifade eden muzari sigasının başına gelen ve olumsuzluk ifade eden لَ harfi getirilmiştir. Ayrıca âyetin başında وَرَبِّي ifadesi bulunduğundan tekrar olmaması için عَنْهُ ifadesindeki harfi cer ile bitişik gelen zamirin karşılığı olan bizzat Rab ismile kullanıldığını görmekteyiz.⁵⁵

b) Âyetin başında, Allah'ın ilminin istiğrâk, ihata ve şumûl ifade etmesinden söz edilmediği, yine وَلَا أَصْغَرَ ifadesinde لَيْسَ (leyse) yerine gelen ve olumsuzluk ifade eden لَ harfi bulunduğu için مِنْ مِثْقَالٍ ifadesiyle birlikte مِنْ harfi kullanılmamıştır.⁵⁶

c) Sûrenin başında geçen الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ "Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur"⁵⁷ âyetinde "göklerde" ifadesi çoğul olarak takdim edildiği için, söz konusu âyette de السَّمَاوَاتِ ifadesi çoğul olarak gelip takdim edilmiştir.⁵⁸ Dolayısıyla bu âyetin hem genel bir mana hem de bir nevi icmâl ifade ettiği görülmektedir.

4. Kişisel Özelliklerin Farklılığı

Kur'ân'da bir peygamber, şahıs veya topluluktan bahsedilirken söz konusu kişi veya topluluğun durumunun dikkate alındığı görülmektedir. Kişinin özelliklerinden söz edilirken, onun yaşam şartları ile uyuşan ifadelere rastlanır. Benzer âyetler bakımından konuya bakıldığında;

Hz. Yûsuf ve Hz. Mûsâ ile ilgili aşağıda zikredilen âyetler birbirine benzemektedir. Bununla beraber Kasas sûresindeki âyette وَاسْتَوَى olgunlaşınca ifadesi yer almasına rağmen, Yûsuf sûresindeki âyette bu fiil bulunmamaktadır.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

"(Yûsuf) erginlik çağına erişince, ona (isabetle) hükmetme (yeteneği) ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız".⁵⁹

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

⁵⁴ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru Sâdır, (1994), 14/397-398.

⁵⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=h0jW73B6fzE>.

⁵⁶ Ğırnâfî 1/247.

⁵⁷ Sebe' 34/1.

⁵⁸ İskâfî, Muhammed b. Abdullah. *Durretu't-Tenzil ve Ğurre't-Te'vil*. Thk: Muhammed Mustafa Aydın. 3 Cilt. 1. Baskı, Mekte Cami'atu Ummi'l-Kura, (2001), 1/1075.

⁵⁹ Yûsuf 12/22.

"Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böylece mükâfatlandırırız".⁶⁰

Müfessirlerin çoğu Hz. Yûsuf'a peygamberlik geldiğinde gençlik çağında olduğunu belirtmişlerdir. Fakat tam olarak hangi yaşta olduğu noktasında ittifak yoktur. Kimisi Hz. Yûsuf'un 18 yaşında, kimileri ise 33-39 yaşlarında olduğunu ileri sürmüştür.⁶¹ Dolayısıyla Hz. Yûsuf 40 yaşına gelmeden önce kendisine peygamberlik verilmiştir.⁶² Bu şekilde tefsirin gerekçesi بَلَغَ أَشُدَّهُ *erginlik çağına erişince* ifadesine dayanır. Hz. Mûsâ ise 40 yaşındayken kendisine peygamberlik verilmiştir. 40 yaş, bedensel ve zihinsel gücün kemali olduğu için, Hz. Mûsâ hakkında وَاَسْتَوَى *olgunlaşınca* ifadesi tercih edilmiştir.⁶³

Diğer taraftan; Hz. Mûsâ, ulu'l-azm yani büyük peygamberlerden sayılmaktadır. Hayatı itibarıyla de çok gezmiş ve ağır işler yapmak zorunda kalmıştır. Bu noktadan Hz. Mûsâ beden olarak güçlü ve kuvvetli bir yapıya sahip olduğundan, âyette وَاَسْتَوَى *olgunlaşınca* ifadesi kullanılırken, Hz. Yûsuf için bu ifade tercih edilmemiştir.

iv. 5. Hasr ve Kasr

Lügatta hasr kelimesi; kuşatmak, kısaltmak, daraltmak, sıkıştırmak ve hapsetmek gibi değişik manalarda kullanılmaktadır. Belağat yönünden ise i'caz ve te'kid manasını ifade eder. Edebiyat terimi olarak hasr, bir ifade içindeki bir lafız/lafızlar kümesinin diğer bir lafız/lafızlara ait anlamı sınırlandırılmasını veya sadece belirtmesini, belirginlik kazandırmayı ifade eder. Hasr ifadesinde ya sıfat (vasıf, hal, hüküm, haber, fiil) mevsufa veya mevsuf sıfata hasredilir.⁶⁴

a. İsim cümlesi öğelerinin ma'rife gelmesinde hasr örneği;

A'râf ve Fussilet sûrelerinde bulunan aşağıda zikredilen âyetlerde Yüce Allah'ın iki sıfatı سَمِيعٌ عَلِيمٌ *işiten/bilen* geçmektedir. Ancak A'râf sûresinde سَمِيعٌ عَلِيمٌ ifadesi lamü't-ta'rif الـ takısı olmadan, Fussilet sûresinde ise هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ şeklinde *marife* geçmektedir. Ayrıca A'râf sûresinde هُوَ zamirine yer verilmezken, Fussilet sûresinde هُوَ zamiri geçmektedir.

وَأَمَّا يُنْزِرُ عَلَيْكَ مِنَ السَّيْطَانِ نَزْعًا فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

⁶⁰ Kasas 28/14.

⁶¹ Bkz: Zeccâc, İbrahim b. Serî. *Ma'âni'l-Kur'ân ve 'İrâbuhu*. Thk: Abdulcelîl Abdu Şelebi. 5 Cilt. 1. Baskı. Beyrut. Âlemü'l-Kutup, (1988), 4/135-135.

⁶² İbn Ebi Hâtim 9/2951, Bu görüş, İbn Abbas, Mücahit, Katede, Zeyd bin Eslem ve es-Sevri'nin görüşleri olduğunu nakletmiştir.

⁶³ Ğırnâtî 2/267, Râzî, 24/583.

⁶⁴ <http://islamansiklopedisi.org.tr/hasr--belagat>.

"Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işiten, bilendir"⁶⁵

وَأِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Eğer şeytanın fitlemesi seni dürterse hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir".⁶⁶

Bu farklılıkların sebebine baktığımızda; Fussilet sûresindeki âyetin öncesindeki âyet şöyledir; "İyilikle kötülük bir olmaz, Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost olur. Buna (bu güzel davranışa) ancak sabredenler kavuşturulur; buna ancak (hayırdan) büyük nasibi olan kimse kavuşturulur".⁶⁷ Burada vurgulanan asıl mesele; yapılan kötülüğe karşı insanın iyilik yapması gerektiği hususudur. Bu davranış uygulama açısından nefse çok ağır gelir. Çünkü insan bir kötülüğe maruz kaldığında, hemen karşılık vermek ister. Kendisine yapılan kötülüğü kabullenmekle beraber kötülüğün karşısında iyilik yapmak, ancak nefsinin terbiye edip tezkiye eden insan için mümkün olabilmektedir. Bu tür davranışı teşvik etmek amacıyla لا takısıyla beraber belirlilik ve hasrı ifade eden هُو zamiri kullanılmıştır. Dolayısıyla mana şöyle olur: şüphesiz ki O (Allah) her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilendir. Bu sebeptendir ki, âyette insanın "kötülüğe karşılık iyilik yapma" gibi nefsinin zor gelen bir teklifin hemen yanında, insanın sözünü işiten ve davranışını hakkıyla bilen ancak Yüce Allah olduğunu özellikle belirtmek, anlamı vurgulamak ve bu iyiliği teşvik etmek için هُو zamiri ile beraber لا takısı yer almıştır. A'râf sûresindeki ilgili âyetin öncesinde de şöyle buyrulmaktadır: "(Resûlüm!) Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir".⁶⁸ Burada sadece cahil olanlardan yüz çevirme emri gelmiştir. Âyetin akışında cahillerin yapmış olduğu kötülüklerin karşılığında bir iyilik yapma emri bulunmadığı gibi, iyilik yapmaya teşvik etme gereği de duyulmamıştır. Bundan dolayı هُو zamiri ve لا edatı gelmemiştir.⁶⁹

6. Müzekkerlik ve Müenneslik

Birçok dilde, kelimedeki cinsiyet kategorisi bulunmaktadır. Dünya dillerinde en yaygın tasnif, eril ve dişil unsurlar için farklı ifadeler kullanılmasıdır. Bu durum, ilkel insanların her

⁶⁵ Fussilet 41/36.

⁶⁶ A'râf 7/200.

⁶⁷ Fussilet 41/34-35.

⁶⁸ A'râf 7/199.

⁶⁹ İbn Kayyim, Takiyyuddin Ahmet b. Abdilhalim. *Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*. 1 Cilt. 1. Baskı. Beyrut. Dâru Mektebeti'l-Hayât, (1990), s.685-686.

şeyin canlı olduğu şeklindeki metafizik tasavvurlarının dile de yansımaları sonucunda fizik âlemdaki her şeyi cinsiyet kategorileri içinde değerlendirmelerinin sonucudur. Genellikle güçlü, hâkim, etkin, yiğit ve saygın öğelere *erillik*, buna karşılık üretken, zayıf, edilgen ve aciz öğelere *dişillik* izafe edilmektedir.⁷⁰

Güç bakımından ifadelerin müzekker ve müennes oluşuna şu gelecek iki âyeti örnek olarak verebiliriz.

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ

"Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar".⁷¹

وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ

"Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar".⁷²

Aynı sûrede bulunan yukarıdaki iki âyet birbirine benzemekte olup أَخَذَ ve أَخَذَتِ ifadeleri dışında aynı lafızlara sahiptir. 67. Âyette أَخَذَ fiilinde müenneslik tâsı bulunmazken 94. âyette أَخَذَتِ şeklinde müennes fiil kalıbı ile getirilmiştir. Bunun sebebine bakıldığında;

a) Gramer açısından; fiilin faili *mecazi müennes* olup fiil ve failin arasında bir ifade bulunursa fiilin kipi *müennes* veya *müzekker* olabilir.⁷³

b) Anlam açısından ise; müzekkerlik ifade eden fiil, müenneslik ifade eden fiilden daha güçlüdür. İki âyetin bağlamına bakıldığında; 67. âyet Hz. Sâlih'in kavminden bahsederken, diğer âyet Hz. Şuayb'ın kavminden bahsetmektedir. Buna göre; أَخَذَ ifadesi, Hz. Sâlih'in kavmine gelen azabın, Hz. Şuayb'ın kavmine gelen azaptan daha şiddetli olduğunu belirtmektedir.⁷⁴

B) Kur'ân'da Benzer Âyetlerin Geçme Şekilleri

Genel kaide olarak, manaların farklı olması ibarelerin ve isimlerin de farklı olmasını gerektirir. Şâyet kullanılan her iki fiil veya kelime aynı anlamda kullanılmış olsa, ikinci fiilin veya kelimenin gereksiz olması lazım gelir. Ayrıca, Arapça dilbilimcileri aynı fiilin iki farklı anlama delalet etmesinin caiz olmadığını söylemişlerdir. Böyle bir durumun meydana gelmesi halinde her iki fiilin kendine ait ayırt edici bir özelliğe gelmesinin gerekli olduğunu

⁷⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muzekker-ve-muennes>.

⁷¹ Hûd 11/67.

⁷² Hûd 11/94.

⁷³ Ğırnâtî 2/259-260.

⁷⁴ Bkz: Bikâi 9/367, Şa'râvî 11/6544.

ifade etmişlerdir. Mesela; نَزَلَ نَزَلَ / نَزَلَ نَزَلَ / نَزَلَ نَزَلَ fiilleri aynı anlama gelmezler.⁷⁵ Kur'ân'da mana ve lafz itibariyle müteşabih (benzer) âyetlerde kullanılan kelime ve fiillerin seçiminde son derece hikmet ve anlamlar gözetilmiştir. Burada eş anlamlı görülen farklı fiiller, isimler, harfler ve cümleler alt başlığında dört açıdan örneklendirilerek izah edilecektir.

b. 1. Farklı Fiillerin Kullanılması

Aynı çekimden türetilen bir fiilin farklı yerlerde kullanılması örneği;

وَإِذْ نَحَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُدَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

"Hatırlayın ki, sizi, Firavun taraftarlarından kurtardık. Çünkü onlar size azabın en kötüsünü reva görüyorlar, yeni doğan erkek çocuklarınızı kesiyorlar, (fenalık için) kızlarınızı hayatta bırakıyorlardı. Aslında o size reva görülenlerde Rabbinizden büyük bir imtihan vardı".⁷⁶

وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

"Hatırlayın ki, size işkencenin en kötüsünü yapan Firavun'un adamlarından sizi kurtardık. Onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır".⁷⁷

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

"Hani Mûsâ kavmine demişti ki: "Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte ve oğullarınızı kesip, kadınlarınızı (kızlarınızı) bırakmakta olan Firavun ailesinden kurtardı. İşte bu size anlatılanlarda, Rabbinizden büyük bir imtihan vardır".⁷⁸

Hz. Mûsâ, yukarıdaki geçen üç âyette de İsrailoğulları'na Allah'ın nimetlerini hatırlatmaktadır. Ancak Bakara ve A'râf sûrelerinde bazı değişiklikler görülmektedir. Mesela;

1. Bakara sûresinde نَحَيْنَاكُمْ/ يُدَبِّحُونَ fiilleri geçerken, A'râf sûresinde يُقْتُلُونَ/ يُذَبِّحُونَ ve İbrahim sûresinde أَنْجَاكُمْ fiilleri geçmektedir.

2. A'râf sûresinde يُقْتُلُونَ "öldürüyorlar" fiili getirilirken Bakara ve İbrahim sûrelerinde يُذَبِّحُونَ "kesiyorlar, boğazlıyorlar" fiili getirilmiştir.

Öldürmek fiili, baş kesmek, boğazlamak fiilinden daha umumi ve genel manaya sahip bir ifadedir. Çünkü bu fiille öldürmenin şekli ve çeşidi zikredilmemiş olmaktadır. Ancak

⁷⁵ 'Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-Luğaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim, 1 Cilt., Kahire, Dâru'l-İlimi ve's-Sakâfeti li'n-Neşri ve't-Tevzî'i. (tarihsiz).s.22-24.

⁷⁶ Bakara 2/49.

⁷⁷ A'râf 7/141.

⁷⁸ İbrahim 14/ 6.

يُدْبِحُونَ fiili baş kesmek, boğazlama şeklinde öldürmek manasıyla sınırlı bir anlama sahiptir. Sonuçta her iki fiilde de aynı manada masum çocukların hayatına kastedildiği söylenmektedir.⁷⁹

Âyetlerde farklı fiillerin kullanılması sebebine gelince; A'râf sûresinin bağlamı dikkate alındığında, burada Hz. Mûsâ'nın Tûr dağından döndükten sonra ve kavmine gelmeden önceki kıssası anlatılmaktadır. Bu kıssada Firavun'un İsrailoğulları'nı nasıl tehdit ettiği, onlara nasıl zulüm ve işkence verdiği Hz. Harûn'un ismi gibi detaylara girilerek anlatılmaktadır. Dolayısıyla burada umum ifade eden *يُقْتَلُونَ* "öldürüyorlar" fiilinin tercih edilmesi önemlidir. Bakara sûresinde ise, kıssanın bütününe baktığımızda aynı detayları göremiyoruz. Bu sebeple Bakara sûresinde işkencenin çirkinliğini direkt ve açıkça tasvir eden "baş kesiyorlar, boğazlıyorlar" manasına gelen *يُدْبِحُونَ* fiili tercih edilmiştir.⁸⁰

Kirmânî ise konuyu şu ifadelerle açıklamaktadır: İbrahim sûresinin bağlamına bakıldığında, Hz. Mûsâ'nın kavmine hitap ettiği ve Yüce Allah'ın nimetini saymakla bitiremediğinden söz edilmektedir. Burada da kıssa özlü ifadelerle ve genel olarak anlatılmıştır. Dolayısıyla A'râf sûresinde umuma ait hususlara girildiği için *يُقْتَلُونَ* fiili kullanılmıştır. Bakara ve İbrahim sûrelerinde ise, kıssa anlatımında detaylara fazla girilmemesinden dolayı konunun direkt görülebilmesi için cüz'î ve özlü mana taşıyan *يُدْبِحُونَ* fiili tercih edilmiştir.⁸¹

Bakara sûresinde bu âyetin öncesinde bulunan "Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın"⁸² ifadesinde, Allah'ın İsrailoğulları'na verdiği nimetlerin hatırlanması istenmiştir. Bu nimetlerin büyüklüğünden ötürü, çokluk ve mübalağa ifade eden tef'îl babından *نَجَّيْنَاكُمْ* "sizi kurtardık" fiili seçilmiştir. A'râf sûresindeki konu nimet olmadığı için mübalağa ifade etmeyen if'âl babından yine benzer bir anlam taşıyan *أَنْجَيْنَاكُمْ* fiili kullanılmıştır.⁸³ Bu bakımdan çokluk ve mübalağa ifade eden *يُدْبِحُونَ/نَجَّيْنَاكُمْ* fiillerinin kullanılmasıyla bu anlamları ifade etmeyen *يُقْتَلُونَ/أَنْجَيْنَاكُمْ* fiileri arasında bir uyum bulunmaktadır.

İbrahim sûresinde ise âyetin başında bulunan "Hani Mûsâ kavmine demişti ki" ifadesinde, Hz. Mâsâ'nın İsrailoğulları'na hitabı aktarıldığı için, fiili mazinin üçüncü zamirini gösteren sigası *أَنْجَيْنَاكُمْ* kullanılmıştır. Ancak bu sûrede *وَيُدْبِحُونَ* fiiline "ve" bağlaç harfi ilave

⁷⁹ Ğirnâti 1/22.

⁸⁰ Sâmerriâi 1/13.

⁸¹ Kirmânî, s.138.

⁸² Bakara 2/47.

⁸³ Ğirnâti 1/34.

edilirken, diğer yerlerde bu ilave yapılmamaktadır. Bağlaç harfi ile bir önceki cümlenin anlamına atıf yapılmıştır. Burada Hz. Mûsâ'nın, kavmine Allah'ın nimetlerini hatırlattığını görüyoruz. Diğer taraftan da âyette Firavun'un sadece kavmindeki yeni doğan erkek çocukları kesip kızları hayatta bırakması değil, aynı zamanda kavmini başka zorluklara da düşürdüğü anlatılmaktadır. Bu durumu beyan etmek için وَيَذُحُونَ fiili "ve" bağlaç harfiyle birlikte kullanılarak zulmün daha da detayları olduğuna işaret edilmiştir. Bu bakımdan bağlaç harfinin anlam açısından âyete özel bir katkı sağladığı görülmektedir.⁸⁴

Meallerde metne sadık kalınmakla birlikte, bağlaç harfinin manası tam olarak beyan edilmemiştir. Bu âyette "ilave, ayrıca" manasında kullanılan bağlaç harfi (ve) dikkate alındığında âyetin tercümesinin şu şekilde yapılması uygundur; "Hani Mûsâ kavmine demişti ki: Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Çünkü O, sizi işkencenin en kötüsüne sürmekte ayrıca oğullarınızı kesip, kadınlarınızı (kızlarınızı) bırakmakta olan Firavun ailesinden kurtardı. İşte bu size anlatılanlarda, Rabbinizden büyük bir imtihan vardır".⁸⁵

c. 2. Farklı İsimlerin kullanılması

İsim; canlı ve cansız, insan, hayvan, bitki, bölge, ülke, devlet gibi v.b tüm nesnelere, varlıkların unvanıdır. Arapça'da bir kelimenin isim olup olmadığının kendine göre göstergeleri vardır. Örneğin: tenvin, ـا takısı, harf-i cer, nidâ ve tamlama işlemini kabul eden kelimeler isimdir. Mükerrer görünen benzer âyetlerde eş anlamlı gibi duran bazı ifadeler ve farklı isimler kullanılmaktadır. Örneklerle bu farklılıklar üzerinde durmak istiyoruz. Âyetler arasında farklı isimlerin bulunmasına örnek:

... وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

"... (Bundan sonraki) amelinizi Allah da görecektir, Resûlü de. Sonra görüleni ve görülmeiyeni bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduklarınızı size haber verecektir".⁸⁶

وَقُلْ اَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

"De ki: (Yapacağınızı) yapın! Amelinizi Allah da Resûlü de mü'minler de görecektir. Sonra görüleni ve görülmeiyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size yapmakta olduklarınızı haber verecektir".⁸⁷

Tevbe sûresinde birbirine benzeyen bu iki âyetin farklılıkları;

⁸⁴ Râzî 19/66.

⁸⁵ Bu anlam meallerde görülmemektedir.

⁸⁶ Tevbe 9/94.

⁸⁷ Tevbe 9/105.

1. 94. âyette وَسَيَرَى şeklinde geçerken, 105. âyette فَسَيَرَى şeklinde geçmektedir.
2. 94. âyette وَالْمُؤْمِنُونَ kelimesine yer verilmezken, 105. âyette yer verilmiştir.
3. 94. âyette ثُمَّ تُرَدُّونَ şeklinde ثُمَّ atıf harfi ile geçerken, 105. âyette وَسُتْرُدُّونَ şeklinde و atıf harfi ile geçmiştir.

Bu iki âyetin konuları tamamen birbirinden farklıdır. Doksan dördüncü âyetin başında "(Seferden) onlara döndüğünüz zaman size özür beyan edecekler. De ki: (Boşuna) özür dilemeyin! Size asla inanmayız; çünkü Allah, haberlerinizi bize bildirmiştir" ifadesi, münafıklar hakkındadır. 105. âyetin öncesinde ise "Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir"⁸⁸ âyeti geçmektedir. Bu âyette de konu ve içerik olarak iman edenlerden bahsedilmektedir.

Kullanım farklılıklarının sebebi;

a) Doksan dördüncü âyetin başında قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا "De ki: (Boşuna) özür dilemeyin!" ifadesi tehdit manasına gelip وَسَيَرَى ifadesinde yer alan و bağlaç harfi ile bu tehdide atıfta bulunulmuştur. 105. âyette ise وَقُلْ "de ki" şeklindeki emir kipinin taşıdığı talep manası ile ilişkili bir yapıda gelmiştir. Arapça dil kuralları açısından talebin cevabında bağlaç harfi olan ف bulunması gereklidir. Bundan dolayı âyette bu kurala uygun olarak فَ harfi kullanılmıştır.⁸⁹

b) Bilindiği üzere 94. âyet münafıklardan bahsetmektedir. Münafıkların isimlerini sadece Allah ve O'nun bildirmesiyle Resulü de bilmektedir. Münafıkların aldatmaları ve hileleri Allah (cc) tarafından Resulü'ne bildirilmişti. İman edenlerin bu meselede bilgisi olmadığı için وَالْمُؤْمِنُونَ ifadesi kullanılmamıştır. 105. âyet ise iman edenlerden bahsetmektedir. Onların amelleri (namaz, hac, oruç, ibadetleri v.s) herkes tarafından açıkça görülebildiği için âyette وَالْمُؤْمِنُونَ ifadesi kullanılmıştır.⁹⁰

c) Münafıklara hitaben inen 105. âyet va'îd (tehdit) manası taşımakta olup ثُمَّ تُرَدُّونَ ifadesinde "tertiple ve ara verme" bildiren ثُمَّ ifadesi kullanılmaktadır. Münafıkların azabının bu dünyada ertelendiği ve cezalarının ahirete bırakıldığını beyan etmek için getirilmiştir. Mü'minlere hitaben gelen 94. âyet ise vaad (mükâfat) manası taşıdığından dolayı وَسُتْرُدُّونَ ifadesinde yakın geleceği ifade eden س harfi kullanılmıştır. Dolayısıyla âyet, mü'minlerin

⁸⁸ Tevbe 9/103.

⁸⁹ Ğirnâti 1/234.

⁹⁰ İbn Cemâa, Bedruddîn. Keşfu'l-Ma'ânî mine'l-Muteşâbihî mine'l-Mesâni. Thk: Abdulcevâd Halef. 1 Cilt. 1. Baskı, Mısır/el-Mensûre. (1990), s.199, Ğirnâti 1/234-235.

mükâfatının hem bu dünyada hem de ahirette olacağını ifade etmektedir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde geçer. Mesela; iman edenler hakkında Nahl sûresinde "Erkek veya kadın, mü'min olarak kim iyi amel işlerse, onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız. Ve mükâfatlarını, elbette yapmakta olduklarının en güzeli ile veririz"⁹¹ buyurulmaktadır.⁹²

d. 3. Farklı Harflerin kullanılması

Arapça'da harf, tek başına kullanıldığında tam bir anlam ifade etmeyen kelimenin çeşitlerinden biridir. Edatlara, harfler gibi tek başına tam anlam ifade etmedikleri ve bu açıdan harflere benzedikleri için, harf denilmiştir. Edatların etkilediği durumlar da vardır. Harf veya edatın kullanılması, benzer görünen âyetlere farklı anlamlar katmaktadır. Bu durum benzer âyetler üzerinden örneklerle incelenecektir.

Aynı fiil ile kullanılan harflerin manaya etkisiyle ilgili örnek:

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ

"(Firavun) Şöyle dedi: Ben size izin vermeden önce ona inandınız öyle mi!"⁹³

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ

"Firavun, (kızgınlık içinde) dedi ki: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha"⁹⁴

قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ

"Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz?"⁹⁵

Tâhâ ve Şu'arâ sûrelerinde âyet *آمَنْتُمْ لَهُ* ifadesi ile gelirken, A'râf sûresinde *بِهِ* şeklinde gelmiştir. Ayrıca Tâhâ ve Şu'arâ sûrelerindeki âyette Firavun'un ismi bulunmazken, A'râf sûresinde buna yer verilmektedir.

Söz konusu âyetlerdeki *آمَنْتُمْ لَهُ* ve *آمَنْتُمْ بِهِ* ifadelerinde harf-i cerin *بِهِ* kullanılmasında ince bir anlam farkı vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe tetkik ettiğimizde, Yüce Allah'a isnad edilen imanda yalnızca (ـِ) harf-i ceri gelmektedir. İman fiili Allah'tan başkasına isnad edilerek kullanıldığında ise çoğunlukla (ـِ) harf-i ceri ile geçmektedir.⁹⁶ Bu çerçevede şu örnekleri verebiliriz.

يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

⁹¹ Nahl 16/97.

⁹² İbn Cemâa, s.199, Ğirnâti 1/234-235.

⁹³ Tâhâ 20/71.

⁹⁴ Şu'arâ 26/49.

⁹⁵ A'râf 7/123.

⁹⁶ Sâmerriâi 1/75.

"o Allah'a inanır, mü'minlere güvenir ve o, sizden iman edenler için de bir rahmettir"⁹⁷.

وَقَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ تُفَجِّرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ بَيْنُوْعًا

Onlar: "Sen, dediler, bizim için yerden bir kaynak fıskırtmadıkça sana asla inanmayacağız".⁹⁸

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نُؤْمِنَ بِكَ حَتَّىٰ نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً

"Bir zamanlar: Ey Mûsâ! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe asla sana inanmayız".⁹⁹

Bu örneklerde görüldüğü gibi, Allah'a isnad edilen iman (ب) harf-i ceri ile gelmiştir. Diğerlerinde ise (ـ) harf-i ceri, bir isim veya bitişik zamirle birlikte (...لك, لنا) v.b. şekillerde gelmektedir. Dolayısıyla اَمَنْتُمْ لَهُ ifadesine "ona (Mûsâ'ya) inandınız" şeklinde, اَمَنْتُمْ بِهِ ifadesinde ise "O'na (Allah'a) iman ettiniz" şeklinde mana verilebilir.

Bu konuda dikkat çeken bir başka husus da, Firavun'un isminin neden açıkça zikredildiği sorusudur. A'râf sûresinde sadece Firavun'un değil, Firavun'un çevresindeki ileri gelenlerin de zikredildiğini görüyoruz. "O'na (Allah'a) inandınız" ifadesi Firavun'un bizzat kendisi söylemiştir. Başkasına ait böyle bir durum olmadığı için aynı sûrede onun ismi açıkça tekrar edilmiştir.¹⁰⁰

Başka bir açıdan bakınca; burada bilindiği gibi "Ona inandınız" manasındaki اَمَنْتُمْ بِهِ ifadesiyle kastedilen Yüce Allah'tır. Diğer taraftan Firavun, kendisini kavmine bir ilâh olarak takdim etmiştir. Böylece Firavun kavmine sanki şöyle demek istemiştir: "Ben bir ilâh olduğum halde Mûsâ'nın ilâhına nasıl iman ediyorsunuz?". Dolayısıyla bu harf-i ceri üzerinden baktığımızda, âyette Firavun'un kendisinin tek ve mutlak bir ilâh olduğu iddiasında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Âyetlerin Türkçe çevirilerine bakılacak olursa, "Ona iman ettiniz" ya da "Ona inandınız" şeklinde tercüme edildikleri görülür.¹⁰¹ Yukarıdaki bilgiye göre A'râf sûrenin 123. Âyetinde اَمَنْتُمْ بِهِ "O'na (Allah'a) iman ettiniz" Tâhâ ve A'râf sûrelerinde ise "Ona (Mûsâ'ya) inandınız" şeklinde tercüme edilebilir. Dolayısıyla Mûsâ hakkında اَمَنْتُمْ لَهُ "ona iman ettiniz" ifadesinin, metne uygun bir tercüme olmadığı söylenilebilir.

⁹⁷ Tevbe 9/61.

⁹⁸ İsrâ 17/90.

⁹⁹ Bakara 2/55.

¹⁰⁰ Ğirnâtî 1/219.

¹⁰¹ Altuntaş'ın mealinde sadece Tâhâ sûresindeki (اَمَنْتُمْ لَهُ) ifadesinde (Mûsâ'ya) ifadesi parantez içine alınmıştır. Diğer meallerde ise bu konuda farklı bir bilgi bulunmamaktadır.

e. 4. Farklı Cümlelerin kullanılması

Cümle, "Bir yargı bildirmek için tek başına çekimli bir fiil veya isimlerden oluşan kelimeler dizisine" denilir.¹⁰² Benzer âyetler bakımından farklı cümle kullanımı örnekleri:

Kur'an-i kerîm'daki her sûreinin kendine has bir teması ve mana bütünlüğü olması sebebiyle, farklı fiil cümlelerinin kullanılması şu gelecek iki âyeti örnek olarak verebiliriz.

إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

"Hakikaten bu (bütün peygamberler ve onlara iman edenler) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise bana kulluk edin".¹⁰³

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ

"Şüphesiz bu (insanlar) bir tek ümmet olarak sizin ümmetinizdir; ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise benden sakının" (denildi)¹⁰⁴

Enbiyâ ve Mü'minûn sûrelerinde yukarıda zikredilen benzer iki âyet geçmektedir. Bu âyetlerin son kısımları farklıdır. Enbiyâ sûresindeki âyet فَاعْبُدُونِ ifadesiyle biterken, Mü'minûn sûresindeki âyet فَاتَّقُونِ ifadesiyle bitmektedir. İnsanların ibadet yapması ve takva sahibi olması birbirinden farklı iki özelliştir. Zira ibadet yapan kişinin takva sahibi olması gerekmez. Ancak ibadet, takva kavramını içerir.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanın takva sahibi olabilmesi için ibadet yapması teşvik edilmiştir. Bu çerçevede bir âyette; "Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Umulur ki, böylece korunmuş (Allah'ın azabından kendinizi kurtarmış) olursunuz"¹⁰⁵ buyurulmuştur. Yani ibadetler insanın takva sahibi olması için yerine getirilen temel amellerdir. Bu noktadan hareketle yukarıda geçen benzer iki âyetin birinde ibadet, diğesinde takva emredilmiştir.¹⁰⁶

Her iki sûrenin ana teması farklıdır. Şöyle ki; Enbiyâ sûresinin ana temasının beşerin Allah'a karşı kulluk görevini ubûdiyet sorumluluğunu yerine getirmek olduğunu görüyoruz. Mesela; "Senden önce hiçbir Resûl göndermedik ki ona: "Benden başka İlâh yoktur; şu halde bana kulluk edin" diye vahyetmiş olmayalım".¹⁰⁷ Bu âyette insan oğulunun Allah'a karşı kulluk görevi ifade edilmektedir. Zikredilen âyetin mana bağlamında geçmiş ümmetlerden bahsedilmekte olup sûrenin ana teması Allah'ın birliğine inanmak ve yalnız O'na ibadet

¹⁰² <https://sozluk.gov.tr/?kelime>.

¹⁰³ Enbiyâ 21/92.

¹⁰⁴ Mü'minûm 23/52.

¹⁰⁵ Bakara 2/21.

¹⁰⁶ İbn Âşûr 17/139, Ğırnâti 2/353.

¹⁰⁷ Enbiyâ 21/25.

etmektedir. Dolayısıyla söz konusu âyetin sonu tıpkı sûrenin genel maksadına uygun olarak *فَاعْبُدُون* ifadesiyle bitirilmiştir.¹⁰⁸

Mü'minûn sûresinde ise takva ifadesinin üç kez geçtiği görülmektedir. Âyetleri şöyle sıralamamız mümkündür:

1. "Andolsun ki, Nûh'u kavmine gönderdik ve o: Ey kavimim! Allah'a kulluk edin. Sizin için O'ndan başka bir tanrı yoktur. Hâla sakınmaz mısınız? dedi".¹⁰⁹

2. "Onlar arasından kendilerine: "Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka bir tanrınız yoktur. Hâla Allah'tan korkmaz mısınız?" (mesajını ileten) bir peygamber gönderdik".¹¹⁰

3. ""(Bunlar da) Allah'ındır" diyecekler. Şu halde siz Allah'tan korkmaz mısınız! de"¹¹¹

Anlaşıldığına göre bahsedilen âyette *فَاتَّقُوا* ifadesinin tercih edilmesinin sebebi budur.¹¹² Ancak bazı müfessirler (*denildi*) ifadesinin bu âyetlerde gizli olduğunu söylemişlerdir.¹¹³ Bu nedenle Mü'minûn sûresindeki âyetin mealinde (*denildi*) ifadesi eklenmiştir. Bu ibarenin Enbiyâ sûresindeki âyetin tercümesine ilave edilmesi uygundur.

SONUÇ

Çalışma neticesinde maddeler halinde şu tespitleri yapmamız mümkündür:

1. Kur'ân'daki "benzer âyetler" konusunun, "tekrar meselesi" ile ilgili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla âyetlerdeki tekrarın sebep ve hikmeti "benzer âyetler"de de geçerlidir. Kur'ân'da gereksiz tekrar yoktur. Dolayısıyla âyetlerde bulunan her tekrarın bir amacı ve hikmeti vardır. En temel amaç, insanın inanç, ibadet ve ahlaki değerler konusunda eğitilmesidir. Biraz daha açacak olursak bu bağlamda; *hatırlatmak, inancı pekiştirmek, ders ve ibret vermek, korkutmak, muhataptan kabul etmesini beklemek, uyarmak ve i'cazı göstermek* konularını sıralayabiliriz.

2. İnsanda bir takım davranış değişikliklerinin gerçekleşmesi zaman isteyen ve yoğunlaşmayı gerektiren bir konudur. Kur'ân'ın muhatapları, asırlardır devam eden ve bünyelerinde kökleşmiş bir takım inanç, örf ve adetlere sahiptiler. Dolayısıyla ilk etapta İslâm dinine girmeleriyle, Kur'an'ın ilk muhatapları olan fret ve toplumlarda kökleşmiş olan

¹⁰⁸ Kâsimî, Cemâluddîn. *Mahâsinu't-Te'vil*. Thk: Muhammed Basil 'Uyûnus-Sûd. 11 Cilt. Beyrut 1. Baskı. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (1997), 7/292.

¹⁰⁹ Mü'mimûn 23/23.

¹¹⁰ Mü'mimûn 23/32.

¹¹¹ Mü'mimûn 23/87.

¹¹² Çirnâfî 2/354.

¹¹³ İbn Âşûr 17/139.

inanç, örf ve adetlerin kısa vadede değiştirilmesi mümkün değildi. Dolayısıyla batıl inanç ve uygulamaların yanlışlığı ve İslam'ın haklılığının ortaya konması için konuların sürekli gündemde tutulması gerekiyordu. Kur'an'ın bu üslûbu ilk mulataplar açısından olduğu gibi aynı fitrat ve insani özellik taşıyan kıyamete kadar bütün insanlık için geçerlidir. İşte Kur'an'da benzer âyetlerin bulunmasının temel amacı, değişik ifade ve üslûplarla dini terbiye maksadıyla konuların tekrar tekrar muhataplara aktarılmasıdır.¹¹⁴

3. Benzer âyetlerin Kur'an'da geçme biçimleri birbirinden farklı olabilmektedir. Bunlar aynı sûrede olduğu gibi farklı sûrelerde de yer alabilmektedir. Ayrıca bazı âyetler birbirine tam olarak benzerken, bazıları da birbirine kısmen benzemektedir. Birbirine kısmen benzeyen âyetler de, fiil, isim, harf ve cümle düzeyinde olmak üzere dört farklı şekilde Kur'an'da yer almaktadır.

4. Mekkî ve medenî âyetler açısından bakıldığında, benzer âyetlerin çoğu mekkî sûrelerde geçmektedir.

5. Benzer âyetlere bakıldığında, bunların çoğunun kıssalar yoluyla birtakım yanlış davranışları düzeltmekle ve doğru inancı pekiştirmekle ilgili olduğu görülmektedir. Namaz ve benzeri konular hariç, hükümlerle ilgili âyetlerde benzerliklere pek rastlanmamaktadır.

6. Benzer ve tekrar edilen âyetler hakkında Kur'an'a yapılan itirazların temel sebebi, insanın alışık olduğu kitap tertibi ve yazı dili ile Kur'an'ın tertip ve dilini aynı görmek eğilimidir. Oysa Kur'an kendine has anlatım ve ifade üslûbuna sahiptir. Müsüman olsun veya olmasın belağat ehlinin ittifakıyla bu üslûbun eşsiz ve mucize olduğu gerçeği inkar edilemez bir hakikattir.

7. Benzer âyetlerdeki anlam farklılıklarının en önemli sebebi ise âyetin tarihsel ve metinsel bağlamıdır. Bağlam, âyetteki ifadelerin seçilmesinde ve çekiminde büyük ölçüde rol oynamaktadır. Bağlamın farklı şekilleri vardır. Bunlardan umum/husus, mutlak/mukayyed, mücmel/mufassal gibi v.b. türleri sayılabiliriz.

9. Özellikle farklı fiillerin kullanıldığı benzer âyetler açısından baktığımızda, Arapça'da eş anlamlı kelime veya ifadelerin olmadığını söylememiz mümkündür. Çünkü eş anlamlı görülen fiillerde, her iki fiilin ortak anlam alanları bulunduğu gibi aynı zamanda her bir fiilin diğerine göre özel bir anlamı da bulunabilmektedir.

¹¹⁴Bu konuda geniş bilgi almak için bkz: Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 1 Cilt, Ankara, OTTO, (2019), s.223-234.

10. Birbirine benzer olan âyetlerde cümledeki kelimeler veya ifadeler arasında takdim ve te'hir yöntemi de uygulanmıştır. Bu yönetime göre konunun merkezi ve öne çıkan ifadesi her zaman takdim edilir. Ayrıca bu âyetlerde takdime çoğunlukla konuya önem kazandırmak için müracaat edilmiştir.

KAYNAKÇA

'Askerî, Ebû Hilâl. *el-Furûku'l-Luğaviyye*. Thk. Muhammed İbrahim Selim, 1 Cilt., Kahire, Dâru'l-İlimi ve's-Sakâfeti li'n-Neşri ve't-Tevzî'i. (tarihsiz).

Beyzâvî, Nâsiruddin. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. Thk: Muhammed Abdurrahmân el-Mar'aşlî. 5 Cilt. 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, (1997).

Bikâ'î, İbrahim. *Nazmu'd-Durer fî Tenâsubi'l-Ayâtî ve's-Suver*, 22 Cilt. Baskısız, Kahire, Dâru'l-Kitabî'l-İslâmî. (1984).

Bûfî, M. Sa'id Ramazan. *Min Revâ'i'l-Kur'ân*, 1 Cilt. Baskısız, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle. (1999).

Ğırnâtî, Ahmet b. İbrahim. *Melâkut-Te'vîli'l-Kâti'i bi-Zevi'l-İlhâdi ve't-Ta'tîl fî Tevcîhi'l-Muteşâbihi'l-Lafziyyi min Âyi't-Tenzîl*. 2 Cilt. Baskısız, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. (tarihsiz).

Habenneke, Abdurrahmân. *Kavâidu't-Tedeburi'l-Emseli li-Kitâbi'llâhi Azze ve Celle*, 2 Cilt. 4. Baskı, Dımaşk, Dâru'l-Kalem/Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye. (2009).

İbn Âşûr, Muhammad Tahir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Baskısız, Tûnus, ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr. (1984).

İbn Atiyye, Abdulhak b. Ğâlib el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitabî'l-Azîz*. Thk: Abdüsselam Abduşşâfi Muhammed. 6 Cilt. 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. (2001).

İbn Cemâa, Bedruddîn. *Keşfu'l-Ma'ânî mine'l-Muteşâbihi mine'l-Mesânî*. Thk: Abdulcevâd Halef. 1 Cilt. 1. Baskı, Mısır/el-Mensûre. (1990).

İbn Ebi Hâtim, Abdurrahmân b. İdris. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. Thk: Es'ad Muhammed et-Tayyip. 10 Cilt. 3. Baskı, Suudi Arabistan, Mektebetu Nizâr Mustafa el-Bâz, (1998).

İbn Kayyim, Takiyyuddin Ahmet b. Abdilhalîm. *Mukaddime fî Usûli't-Tefsîr*. 1 Cilt. 1. Baskı. Beyrut. Dâru Mektebeti'l-Hayât, (1990).

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrrem. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru Sâdır, (1994).

İsfahânî, Râgıb. *el-Mufredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*. Thk: Safvan Adnan ed-Dâvûdî. 1 Cilt. 1. Baskı. Dımaşk. Dâru'l-Kalem/Beyrut. ed-Dâru's-Şamiyye, (1992).

İskâfî, Muhammed b. Abdullah. *Durretu't-Tenzîl ve Ğurre't-Te'vîl*. Thk: Muhammed Mustafa Aydın. 3 Cilt. 1. Baskı, Mekke Cami'atu Ummi'l-Kura, (2001).

Kâsimî, Cemâluddîn. *Mahâsinu't-Te'vîl*. Thk: Muhammed Basil 'Uyûnus-Sûd. 11 Cilt. Beyrut 1. Baskı. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, (1997).

Kirmânî, Mahmud b. Hamze. *Esrâru't-Tekrâr fil-Kur'ân*. Thk: Abdulkadir Ahmet 'Ata. 1 Cilt. Baskısız. Kahire. Dâru'l-Fadîle, (tarihsiz).

Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gaybet-Tefsîru'l-Kebîr*. 32 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, (2000).

Sâmerrâî, Fâdıl Sâlih. *Es'iletün Beyaniyye fi'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*. 2 Cilt.1. Baskı. Şârîka. Mektebetu's-Sahabe/Kahire. Mektebetu't-Tabî'in, (2008).

Şa'râvî, Muhammed Mutevellî. *Tefsîru's-Şa'râvî/Havâtır*. 19 Cilt. Baskısız. Kahire. Matbaatu Ahbâri'l-Yevm, (tarihsiz).

Şengül, İdris. *Kur'an Kıssalarının Tarihî Değeri*. 1 Cilt. Ankara. OTTo. (2019).

Taberî, İbn Cerîr. *Câmi'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk: Ahmet Şakir. 24 Cilt.1. Baskı. Beyrut. Muessesetu'r-Risâle, (2000).

Zeccâc, İbrahim b. Serî. *Ma'âni'l-Kur'ân ve 'Îrâbuhu*. Thk: Abdulcelîl Abdu Şelebi. 5 Cilt. 1. Baskı. Beyrut. Âlemu'l-Kutup, (1988).

Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidî't-Tenzîl*. 4 Cilt. 3. Baskı. Beyrut. Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, (1987).

İnternet

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muzekker-ve-muennes> .

<https://islamansiklopedisi.org.tr/âm>.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mutlak>.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mucmel>.

<http://islamansiklopedisi.org.tr/hasr--belagat>.

[https://www.youtube.com/watch?v=h0jW73B6fzE.](https://www.youtube.com/watch?v=h0jW73B6fzE)

[https://sozluk.gov.tr/?kelime.](https://sozluk.gov.tr/?kelime)